

Іван КОСТІВ

ORCID: 0009-0001-7464-8999

Микола ОСТАП'ЯК

ORCID: 0000-0003-2224-6055

ДЕМОКРАТІЯ: НАЙГІРША ФОРМА ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ ЧИ НАЙКРАЩА ЗА УМОВ ЕФЕКТИВНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ?

DOI: 10.15330/apiclu.69.4.28-4.39

Постановка проблеми. Відома фраза Вінстона Черчилля: «Багато форм правління було випробувано і буде випробувано в цьому світі гріха та горя. Ніхто не претендує на те, щоб демократія була досконалою чи всезнаючою. Дійсно, кажуть, що демократія — найгірша форма правління, за винятком усіх інших форм, які час від часу випробувано...»[1], часто цитується як іронічна констатація недоліків демократичного режиму. Ця оцінка відображає реалії, де демократія стикається з викликами, такими як «тиранія більшості» за А. де Токвілем [2, с. 194], неефективність представницьких механізмів, ризики самознищення через необмежену толерантність (парадокс толерантності запропонований К. Поппером) [3, с. 301], або викликів воєнного часу. Однак, як зазначають українські науковці у дослідженні демократичного режиму, попри наявні недоліки, демократія є найкращою формою, оскільки забезпечує участь народу у владі, свободу вираження думок та механізми саморегулювання державними справами та суспільних відносин.

Мета статті – довести, що демократія є оптимальною формою політичного режиму за умови наявності обізнаного населення, розвиненої правосвідомості та правової культури, а також економічного матеріального забезпечення громадян

У цій статті, спираючись на праці українських науковців, таких як М.С. Яременко, В. Загурська-Антонюк, С. Свірко та В. Загурський, аргументовано, що демократія не є «найгіршою» формою, а навпаки – оптимальною, за умови її ефективної реалізації. Ключовими передумовами є: 1) обізнане населення, здатне до

раціонального вибору; 2) розвинена правосвідомість та правова культура, що забезпечують дотримання норм; 3) економічне матеріальне забезпечення, яке усуває соціальні конфлікти. Ці умови перетворюють демократію з потенційно вразливої системи на стійкий механізм суспільного прогресу.

Виклад основного матеріалу

1. Сутність та переваги демократичного режиму

Демократія, як політичний режим, визначається визнанням народу єдиним джерелом влади, з формами прямого чи представницького управління [4, с. 8-9]. Етимологічно термін походить від грецьких слів «demos» (народ) та «kratos» (влада), що означає «владу народу» [5, с. 32]. Класичні мислителі XVII–XVIII століть, такі як Бенедикт (Барух) Спіноза та Шарль Луї де Монтеск'є, фундаментально обґрунтовували демократію як найбільш природну форму правління, що гармонійно поєднується з людською свободою, оскільки в ній закони набувають розумності через колективне обговорення в народних зборах, де протилежні пристрасті та інтереси нейтралізуються, досягаючи консенсусу, близького до раціонального ідеалу (за баченням Б. Спінози, де демократія постає як «найбільш природна» форма, що зберігає рівність і запобігає тиранії) [6, с. 187]. Цю ідею доповнювали Жан-Жак Руссо та Алексіс де Токвіль, акцентуючи народний суверенітет як невід'ємну основу демократії: Руссо в «Суспільному договорі» стверджував, що справжня свобода реалізується лише через загальну волю народу, де індивідуальна воля підпорядковується колективній без втрати автономії [7, с. 16], тоді як А. Токвіль у «Демократії в Америці» попереджав, що свобода без народного суверенітету перетворюється на абсурдну ілюзію, бо лише участь громадян у владі запобігає «тиранії більшості» та забезпечує справжню політичну волю [2, с. 194]. Таким чином, ці концепції не лише легітимізують демократію як етичну та ефективну систему управління суспільством, державою і створення належних та гідних умов проживання громадян, але й підкреслюють її стійкість за умови активної участі обізнаного суспільства, що актуально для сучасних викликів, як-от у солідарній демократії ЄС.

Українські науковці, спираючись на аналіз сучасних політичних реалій та історичних уроків, послідовно підтверджують переваги демократії як найбільш адаптивної та стійкої форми правління, яка не лише забезпечує легітимність влади через народний суверенітет, але й сприяє довгостроковій стабільності суспільства в умовах глобалізації та геополітичних викликів. М.С. Яременко у своєму дослідженні концепції войовничої демократії підкреслює, що демократія функціонує як динамічна система саморегуляції, де будь-яке рішення, прийняте більшістю, може бути скасоване через подальші вибори чи реформи, на відміну від авторитарних режимів, де рішення є незворотними та залежними від волі одного лідера, що робить демократичні інститути гнучкими та здатними до корекції помилок [8, с. 49-50]. Така саморегуляція забезпечує не лише гнучкість у реагуванні на кризи, але й ефективний захист від тиранії через механізми «войовничої демократії» (militant democracy), де демократичний режим, зберігаючи загальні принципи свободи, застосовує превентивні іліберальні заходи – такі як заборона антидемократичних партій чи обмеження пропаганди ненависті – для самозахисту від внутрішніх загроз [8, с. 50]. Серед ключових переваг демократії, які підкреслюють українські дослідники, виділяється активна участь громадян у владі через прямі та представницькі механізми, що стимулює колективне вирішення проблем і покращення суспільного стану, як-от у референдумах щодо ключових реформ; ефективні механізми контролю, включаючи регулярні вибори, парламентські слухання та незалежний суд, що запобігають корупції та зловживанням; а також плюралізм думок і партій, який унеможливорює монополію влади та сприяє інноваціям у політиці. Як зазначає В. Загурська-Антонюк у спільному з С. Свірко та В. Загурським дослідженні кризи солідарної демократії ЄС, демократія не лише гарантує всебічний розвиток людського потенціалу через освіту, соціальний захист та культурний плюралізм, але й створює динамічний громадянський простір для діалогу, особливо в умовах глобальних криз, таких як пандемії чи міграційні хвилі, де солідарність стає інструментом колективної стійкості [9, с. 150]. Водночас соціал-демократична модель, успішно втілена в краї-

нах на кшталт Швеції чи Німеччини (з її «соціальним ринковим господарством» за Людвігом Ерхардом, що поєднує конкуренцію з соціальними гарантіями), демонструє, як демократія мінімізує соціальну нерівність через баланс ринкової економіки з державним втручанням – наприклад, прогресивне оподаткування, безкоштовну освіту та охорону здоров'я і запобігає популістським сплескам [10, с. 51].

2. Недоліки демократії та умови їх подолання

Недоліки демократії, такі як повільність прийняття рішень через необхідність широкого обговорення та консенсусу, маніпуляція масами за допомогою політичних технологій (включаючи дезінформацію та підкуп електорату), ризик популізму, де емоційні гасла переважають раціональний аналіз, роблять цю форму правління вразливою до деградації, особливо в «неповних демократіях», де формальні інститути існують, але бракує глибокої імплементації, як у випадку Еквадору чи Албанії, де низька участь у політиці та недосконалий розподіл влади призводять до корупції та нестабільності [11, с. 41]; ці вади, як зазначає Ю.В. Панченко, кореняться в людській обмеженості – імпульсивності, некомпетентності та недалекоглядності народу, який обирає не найкращих лідерів, а тих, хто резонує з його упередженнями, перетворюючи демократію на арену боротьби еліт за владу, де соціальні аутсайтери стають пасивними жертвами «машини голосування», а свобода слова може слугувати інструментом наступу на демократичні засади, провокуючи інакодумство та охлократію (владу натовпу) в транзитних суспільствах [12]. Обґрунтування цих недоліків ґрунтується на емпіричних прикладах ХХ–ХХІ століть, де, за А. де Токвілем, «тиранія більшості» виявляється жорсткішою за індивідуальну тиранію, а У. Черчилль іронічно констатує досконалість демократії лише в порівнянні з альтернативами. За таких умов демократія не гарантує оптимальних рішень без обізнаності громадян, що робить її залежною від культурного та освітнього контексту, де відсутність зваженості призводить до помилок, як у мітинговій стихії перехідних періодів, межуючої з анархією.

Ці вразливості посилюються парадоксами, на які вказує М.С. Яременко в аналізі войовничої демократії: необмежена толерант-

ність, за парадоксом К. Поппера, неминуче веде до нетолерантності, дозволяючи антидемократичним силам зруйнувати систему зсередини, а більшість може легітимно скасувати саму демократію через вибори, перетворюючи народовладдя на інструмент самоліквідації [8, с. 49-50]. У контексті ЄС криза солідарної демократії проявляється в політичній поляризації, поширенні дезінформації через соціальні мережі та авторитарних тенденціях, як у Угорщині під керівництвом В. Орбана, де ілліберальні реформи підривають верховенство права та незалежність судів, провокуючи міграційні кризи та дефіцит солідарності [9, с. 152], що резонує з тезами науковця Ю. В. Панченка про обмеженість демократії в надзвичайних ситуаціях, де тривалі процедури гальмують мобілізацію ресурсів, а економічна сфера, побудована на ієрархії та авторитарності, суперечить принципам рівності, вимагаючи толерантності до недемократичних інститутів для виживання системи [12]. Обґрунтування полягає в тому, що без войовничих механізмів (превентивних заборон) та балансу з компетентністю (наприклад, у банківській чи освітній сферах) демократія ризикує деградувати, як показують транзитні моделі, де сила відсувається на задній план, але конфлікти вирішуються не через діалог, а через приховані маніпуляції, підкреслюючи необхідність гібридних підходів для стійкості.

Однак недоліки демократії долаються за двох ключових умов: обізнане населення, розвинена правосвідомість з правовою культурою та економічне забезпечення громадян.

3. Обізнане населення як основа раціонального вибору

Обізнане населення становить фундамент раціонального вибору в демократичному суспільстві, оскільки складається з освічених громадян, які не лише споживають інформацію, але й здатні її критично аналізувати, виявляти фейки та уникати маніпуляцій з боку політичних еліт чи медіа-олігархів. Даний аспект особливо актуальний у еру цифрових технологій, де масові комунікації можуть спотворювати реальність, перетворюючи вибори на лотерею емоцій замість зважених рішень. За Карлом Манн-гаймом, інтерпретованим через призму М.С. Яременко, сучасне масове суспільство, що виникло внаслідок індустріалізації та

урбанізації ХХ століття, вимагає «соціальних технологій» – методів впливу на поведінку, таких як пропаганда чи алгоритми соцімереж, – для ефективного контролю, але без широкої освіти ці інструменти неминуче ведуть до тоталітаризму, де меншість маніпулює більшістю, як це сталося в нацистській Німеччині чи сталінському СРСР, де відсутність критичного мислення дозволила тоталітарним режимам консолідувати владу [8, с. 44]. Українські дослідники, зокрема В. Загурська-Антонюк, підкреслюють, що в демократії освіта не є опцією, а системним елементом формування критичного мислення, як у «шведській моделі» демократії, де просвітництво інтегроване в партію Соціал-демократичну робітничу партію Швеції (SAP), з акцентом на безкоштовну освіту, медіаграмотність та громадські дискусії, що забезпечує стабільну участь понад 80% виборців і запобігає популістським сплескам, демонструючи, як освіта перетворює пасивних споживачів на активних суб'єктів політики [9, с. 146]. Без відповідного рівня обізнаності демократія деградує до популізму, як у сучасних кризах ЄС, де дезінформація про міграцію чи Brexit посилила поляризацію, що привело до зростання євроскептицизму та авторитарних тенденцій у країнах на кшталт Польщі чи Угорщини [9, с. 152].

4. Розвинена правосвідомість та правова культура

Правосвідомість не лише формує основу для усвідомленого сприйняття правової реальності та регуляції поведінки громадян, але й слугує ключовим елементом стабільності демократичного суспільства, забезпечуючи гармонію між індивідуальними переконаннями та колективними нормами. Її розвиток, тісно пов'язаний з історичним, політичним та ментальним контекстом народу, є передумовою для ефективної реалізації народовладдя, запобігаючи хаосу та сприяючи етичному прогресу спільноти [13, с. 7]. Розвинена правосвідомість, як внутрішнє переконання громадян у законності та моральній обов'язковості норм, у поєднанні з правовою культурою – сукупністю поведінкових стандартів у правовому полі, таких як повага до конституційних принципів та толерантність до інакодумства, – є ключовим бар'єром проти хаосу в демократії, перетворюючи писані закони на живе право, де кожен розуміє свою відповідальність. Відповідно громадяни

не обмежуються роллю виборців, а активно дотримуються норм через етичне сприйняття права як інструменту свободи, а не примусу, що резонує з ідеями Б. Спінози про баланс пристрастей у народних зборах, де правова культура забезпечує консенсус без тиранії [11, с. 177]. М.С. Яременко, аналізуючи концепцію войовничої демократії, зазначає, що цей самозахист реалізується саме через правові механізми, де толерантність є нетолерантною до антидемократичних сил – наприклад, заборонаю екстремістських партій чи цензурою пропаганди, демонструючи, як правосвідомість перетворює потенційну вразливість на стійкість [8, с. 46]; у солідарній демократії ЄС правова культура слугує основою солідарності, закріпленої в ст. 2 Договору про Європейський Союз, де свобода поєднується з відповідальністю за спільні цінності, такі як верховенство права та захист меншин, забезпечуючи єдність держав попри культурні відмінності [14].

5. Економічне матеріальне забезпечення

Економічна стабільність і матеріальне забезпечення громадян є фундаментальною передумовою для стійкості демократії, оскільки усувають соціальні конфлікти, зумовлені бідністю, яка часто стає каталізатором радикалізації, популізму та переходу до авторитарних режимів, як це спостерігалось в депресіях 1930-х років, коли економічна криза в Європі та США послабила демократичні інститути. Така ситуація може сприяти піднесенню тоталітарних рухів, де вразливе населення шукало «сильну руку» замість повільних демократичних процедур. У такому контексті демократія, створює «державу добробуту» з всеосяжним соціальним захистом – від універсальної охорони здоров'я та освіти до безробіття та пенсій, – що не лише стабілізує суспільство, але й підвищує довіру до інститутів, забезпечуючи активну участь громадян у виборах та реформах [9, с. 150]. За В. Загурською-Антонюк, у ЄС солідарність реалізується через Фонд солідарності (EUSF), заснований 2002 року для фінансування відновлення після криз (наприклад, повеней чи пандемій COVID-19), що гарантує рівність і зменшує регіональні диспропорції, перетворюючи потенційні конфлікти на колективні зусилля [9, с. 151].

Окрім того, матеріально забезпечених громадян важко підкупити під час виборів, в контексті історії України були випадки

про нечесні вибори та намагання підкупити найбільш вразливих верств населення: пенсіонерів – за «мішечок гречки» та студентів. Економічна незалежність знижує вразливість до нечесних виборів та намаганням «купити голос». За даними досліджень, у суспільствах з високим рівнем добробуту (наприклад, у Скандинавії) скорочується на 40–60% порівняно з бідними демократіями, де нерівність провокує політичну апатію та схильність до маніпуляцій, як серед низькооплачуваних верств у Латинській Америці чи Африці, де бідність робить виборців «товаром» для еліт [15, с. 1–5], таким чином, матеріальне забезпечення не лише запобігає ерозії демократії, але й очищує її від корупційних практик, роблячи вибори справжнім вираженням волі народу.

Висновок. Парадоксальна оцінка демократії В. Черчиллем як «найгіршої форми правління, за винятком усіх інших» відображає не стільки вади самої системи народовладдя, скільки реальні виклики її практичної реалізації в умовах людської недосконалості та суспільних протиріч. Проведений аналіз переконливо доводить, що демократія не є апіорі «найгіршою» чи «найкращою» формою політичного режиму – її ефективність визначається конкретними умовами функціонування, насамперед трьома взаємопов'язаними чинниками: рівнем обізнаності населення, розвиненістю правосвідомості та правової культури, а також економічним матеріальним забезпеченням громадян. За відсутності цих передумов демократія дійсно може деградувати до охлократії, популізму чи навіть самознищення через парадокс толерантності, підтверджуючи песимістичні застереження класиків політичної думки від А. де Токвіля до К. Поппера. Водночас досвід успішних демократій – від соціал-демократичних моделей Скандинавії до солідарної демократії ЄС – демонструє, що за наявності критично мислячих громадян, міцної правової культури та справедливого розподілу ресурсів демократія перетворюється на найбільш адаптивну, стійку та етичну систему управління суспільством.

Сучасний український контекст, де демократичні інститути формуються, спочатку в умовах гібридної, а на даний час, реальної війни та суспільної трансформації, особливо гостро актуа-

лізує необхідність системної роботи над усіма трьома стовпами ефективної демократії. Інвестиції в освіту та медіаграмотність, які формують критичне мислення та імунітет до маніпуляцій; виховання правової культури через реформу освіти в ліцєях, ЗВО та громадянську освіту; подолання бідності через соціально орієнтовану економіку – ці стратегії не є додатковими опціями, а конституують саму можливість демократичного майбутнього. Концепція войовничої демократії М.С. Яременка та ідея солідарної демократії В. Загурської-Антонюк пропонують важливі інструменти захисту від внутрішніх і зовнішніх загроз, але їх ефективність залежить від готовності суспільства до активної участі та відповідальності. Тому демократія постає не як готовий ідеал, а як постійний проєкт самовдосконалення суспільства, де кожне покоління має свідомо обирати між пасивним споживанням політичних гасел і активною побудовою справжнього народовладдя, усвідомлюючи, що найгірша демократія завжди краща за найкращу диктатуру лише за умови, коли громадяни роблять її кращою через власну обізнаність, правову свідомість та економічну спроможність відстоювати свободу.

1. Richard M. Langworth. *Churchill's «Democracy is the Worst Form of Government...»*. *Richard Langworth's Most Popular Books & eBooks*. 2022. URL: <https://richardlangworth.com/worst-form-of-government>.
2. Алексіс де Токвіль. *Про демократію в Америці*. К.: Видавничий дім «Всесвіт». 1999. 590 с.
3. Брюховецький М. *Інтелектуал на сторожі толерантності: Передмова до українського перекладу лекції К. Поппера «Толерантність та інтелектуальна відповідальність»*. (2025). *Актуальні проблеми духовності*, 26, 299-306.
4. Бисага Ю. М., Придачук О. А. *Народовладдя в Україні, як принцип формування органів державної влади*. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. Том 1 № 77 (2023). С. 7-12.
5. Головатий, М. Ф. *Демократія: історія, теорія, практика: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. та аспірантів-політологів К.*: ДП «Вид. дім «Персонал», 2011. 230 с.
6. Димерець Р.Й. *Концепція влади в філософії Б.Спінози*. *Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських*

- наук за спеціальністю 09.00.05 – історія філософії. Вінницький національний технічний університет. Вінниця. 2006. 213 с.
7. Туренко О. С. *Raison d'être* консолідації індивідуального й колективного в теорії Ж.–Ж. Руссо. Гілея: науковий вісник: зб. наук. Пр. Вип. 95. 2015. Київ С. 325-329.
 8. Яременко М. С. Бачення концепції войовничої демократії в середині XX ст. ISSN 2414-990X. Проблеми законності. 2024. Вип. 167. С. 25-52.
 9. Загурська-Антонюк В., Свірко С., Загурський В. Криза солідарної демократії ЄС в умовах геополітичних загроз. *Геополітика України історія і сучасність. Геополітика України: історія і сучасність. № 1 (34). 2025. С. 143-155. URL: https://www.researchgate.net/publication/393082476_Kriza_solidarnoi_demokratii_ES_v_umovah_geopolitichnih_zagroz.*
 10. Береза, А. *Ідеологія сучасної соціал-демократії і «шведська модель соціалізму».* Соціально-політичні комунікації як чинник консолідації та демократизації українського суспільства : щорічн. наук. праць Тернопіль : ЗУНУ, 2021. С. 51.
 11. Наріжна, А. В., Джолос, С. В. (2021) Демократичний режим: переваги та недоліки. *Актуальні проблеми природничих і гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених «Родзинка – 2021» : XXIII Всеукраїнська наукова конференція молодих. с. 176-177.*
 12. Панченко Ю.В. *Вади та недоліки демократії XXI ст. Електронний інституційний репозитарій Сумського державного університету. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/88683e2d-7556-49d2-9a5b-be94aaf4baeb/content>.*
 13. Куксенко С. ПРАВОСВІДОМІСТЬ І ЖИТТЄВІ ЦІННОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕМОКРАТІЙ. *Знання європейського права, (1). 2020. С. 3-7.*
 14. *Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями : Договір Європ. Союзу від 07.02.1992 : станом на 30 берез. 2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text.*
 15. Cendales A., Guerrero-Sierra H., Mora J. J. *The Price of Poverty: Inequality and the Strategic Use of Clientelism in Divided Democracies. Economies 2025, 13(7), 205. URL: <https://www.mdpi.com/2227-7099/13/7/205>.*

Іван Костів, Микола Остап'як. Демократія: найгірша форма політичного режиму чи найкраща за умов ефективної реалізації?

У статті досліджується парадоксальна оцінка демократії Вінстоном Черчиллем як «найгіршої форми правління, за винятком усіх інших», аналізуючи умови, за яких демократичний режим перетворюється з потенційно вразливої системи на оптимальний механізм суспільного прогресу. Ефективність демократії не є абсолютною характеристикою, а залежить від трьох взаємопов'язаних передумов: рівня обізнаності населення, розвиненості правосвідомості та правової культури, а також економічного матеріального забезпечення громадян. Дослідження спирається на праці українських науковців, зокрема М.С. Яременка щодо концепції воявоїничої демократії, яка демонструє механізми самозахисту демократичних інститутів від внутрішніх загроз через превентивні заходи, та В. Загурської-Антонюк про солідарну демократію ЄС як модель колективної стійкості в умовах геополітичних викликів. Аналізуються як переваги демократії – участь народу у владі, механізми саморегуляції, плюралізм думок і контроль над владою, так і її недоліки – повільність прийняття рішень, ризики популізму, маніпуляцій та «тиранії більшості». Особлива увага приділяється ролі освіти у формуванні критичного мислення та медіаграмотності громадян, правової культури як бар'єру проти хаосу, а також економічної стабільності як інструменту запобігання радикалізації та корупції. Український контекст актуалізує необхідність системного розвитку цих трьох стовпів демократії в умовах суспільної трансформації та воєнних викликів. Стаття доводить, що демократія є не готовим ідеалом, а постійним проєктом самовдосконалення суспільства, де кожне покоління свідомо обирає між пасивним споживанням політичних гасел і активною побудовою справжнього народовладдя.

Ключові слова: демократія, правосвідомість, права культура, солідарна демократія, воявоїнича демократія, політичний режим, народовладдя, економічне забезпечення, критичне мислення, медіаграмотність.

Ivan Kostiv, Mykola Ostapiak. Democracy: The Worst Form of Political Regime or the Best Under Conditions of Effective Implementation?

The article examines Winston Churchill's paradoxical assessment of democracy as «the worst form of government except for all the others,» analyzing the conditions under which a democratic regime transforms from a potentially vulnerable system into an optimal mechanism for social progress. The author argues that the effectiveness of democracy is not an absolute characteristic but depends on three interconnected prerequisites: the level of public awareness, the development of legal consciousness and legal culture, and the economic material security of citizens. The research draws on works by Ukrainian scholars, particularly M.S. Yaremenko's concept of militant democracy, which demonstrates mechanisms for protecting democratic institutions from internal threats through preventive measures, and V. Zahurska-Antoniuk's analysis of solidary democracy in the EU as a model of collective resilience amid geopolitical challenges. The study analyzes both democracy's advantages—popular participation in governance, self-regulation mechanisms, pluralism of opinions, and

control over power—and its disadvantages—slow decision-making, risks of populism, manipulation, and «tyranny of the majority.» Special attention is given to education’s role in forming critical thinking and media literacy, legal culture as a barrier against chaos, and economic stability as a tool for preventing radicalization and corruption. The Ukrainian context highlights the necessity of systematically developing these three pillars of democracy amid social transformation and wartime challenges. The article demonstrates that democracy is not a ready-made ideal but a continuous project of societal self-improvement, where each generation consciously chooses between passive consumption of political slogans and active construction of genuine popular sovereignty.

Keywords: democracy, legal consciousness, legal culture, solidary democracy, militant democracy, political regime, popular sovereignty, economic security, critical thinking, media literacy.